

*Begin dit jaar heeft het boek *Het misdadige brein; Over het kwaad in onszelf* van Antoine de Kom in de media de aandacht gekregen. In het boek vertelt de forensisch psychiater aan de hand van fictieve gesprekken met verdachten hoe hij tot een diagnose komt, maar ook wil de auteur de verdachte begrijpen. Maar om de ander, hier de verdachte, te kunnen begrijpen is het noodzakelijk eerst onszelf te verstaan. Met het boek geeft de auteur geen blijk van emotioneel inzicht in de dynamiek van de gevoelens en emoties uit de vroegste levensjaren van een mens. Om die reden heeft het boek niet bij kunnen dragen aan het geven van meer inzicht in de oorzaak van het kwaad. Hieronder geef ik mijn kijk op het boek.*

Het kwaad in onszelf?

Wat is er toch met u gebeurd toen u nog een kleine jongen was?

Hans Keilson

Begin 2012 verscheen in Nederland van Antoine de Kom (Den Haag, 1956) een boek dat in de media de aandacht kreeg: *'Het misdadige brein; Over het kwaad in onszelf'*. Dit is niet het eerste boek van De Kom. In 1991 publiceerde hij zijn eerste gedichtenbundel (Tropen). Later volgden er meer. De Kom is niet alleen schrijver, maar werkt in het dagelijkse leven als psychiater binnen het strafrecht bij AMC de Meren in Amsterdam. Ook werkte hij jarenlang bij het Pieter Baan Centrum in Utrecht, de psychiatrische observatiekliniek van het Ministerie van Justitie waar hij met bekende delinquenten werkte.

Misschien dat deze jaren voor De Kom de inspiratie vormden voor zijn nieuwe boek waarin hij aan de hand van fictieve gesprekken met 10 historisch bekende misdadigers, zoals Bin Laden en Eichmann, onderzoekt of de verdachten handelden vanuit een stoornis of vanuit een welbewuste keuze. Dit onderscheid is van belang om de mate van toerekeningsvatbaarheid te bepalen. De mate waarin een verdachte verantwoordelijk kan worden gehouden voor het delict dat hij pleegde. De forensisch psychiater die de verdachten in het verhaal onderzoekt is De Kom zelf. Deze probeert een diagnose te stellen en brengt hierover advies uit aan de strafrechter.

De auteur heeft gekozen voor historische personen om privacy redenen. Het is niet toegestaan over lopende of afgesloten strafzaken te publiceren. In het verhaal verblijven de verdachten in afwachting van hun proces in een penitentiaire instelling en het is de taak van de psychiater de motieven bloot te leggen en tot een diagnose te komen. Deze gesprekken met verdachten worden afgewisseld met korte interviews waarin De Kom zelf aan het woord komt.

Naast het diagnosticeren van de 10 verdachten, wil de auteur het kwaad begrijpen dat 'in de kiem' in ieder mens zou schuilen. Dat probeert hij door de motieven van de verdachten te doorgronden en bloot te leggen hoe iemand tot zijn daad komt. Daartoe stelt de schrijver de

verdachten vragen over hun levensgeschiedenis, hun jeugd, het gezin van herkomst en hun (liefdes)relaties.

Waarom De Kom dit boek heeft geschreven is waarschijnlijk vanwege de fascinatie die mensen zouden hebben voor het kwaad. Volgens de auteur boeien de 'kwade keuzes van een ander ons' omdat het 'een symbolische vrijwaring' vormt 'voor ons eigen gedroomde kwaad'. We moeten allemaal, zo vindt hij 'de boef in onszelf respecteren en in bedwang houden'.

De reden waarom ik dit boek wilde lezen was niet vanwege een fascinatie voor de kwade keuzes van de ander of vanwege mogelijk kwaad in mijzelf, maar omdat ik verwachtte opheldering te krijgen op de vraag waarom de schrijver vindt dat het kwaad in onszelf zou zitten wat we in bedwang moeten zien te houden en waarom het brein misdadig is zoals de titel veronderstelt.

Deze titel *Het misdadig brein* deed mij denken aan het boek van Dick Swaab *Wij zijn ons brein* (2010). Swaab is er nog altijd van overtuigd dat de basis van het menselijk gedrag in de eerste plaats in de hersenen ligt. Ondanks de vele studies en onderzoeken die overtuigend laten zien dat genetische factoren bij het ontstaan van gedrag en dus ook psychische aandoeningen slechts een heel geringe rol spelen en dat moderne genetici er zelfs van overtuigd zijn dat wanneer een kind onder optimale omstandigheden opgroeit de genetische programmering zich kan wijzigen. Het zijn ervaringsfactoren die de invloed van genen en hormonen overstijgen en die de kracht bepalen waarmee o.a. hormonen worden aangezet tot actie (Kaplan & Rogers, 2003). Stress tijdens de vorming van het brein heeft een breed scala aan fysiologische, hormonale veranderingen tot gevolg en beïnvloed zelfs op cellulair en moleculair niveau processen die in het volwassen leven nog aan te tonen zijn (Rinne, 2002).

De subtitel van De Kom's boek *Het kwaad in onszelf* veronderstelt, net als Swaab, dat in iedereen het kwaad schuilt want het brein is immers misdadig in aanleg. Door deze bril wordt een stoornis gezien als in aanleg aanwezig en door ongelukkige omstandigheden, bijvoorbeeld de jeugd, tot uitdrukking gekomen maar het kwaad zat er in de kern al in. Hoewel er dikwijls geen eenduidigheid is wat een stoornis precies is wordt het advies van de psychiater meestal wel door de rechter overgenomen.

Dat De Kom met de titel aangeeft in de lijn van Swaab te denken bevestigt hij onder meer in deel 111 de *Diagnosticering van 10 wereldberoemde misdadigers*. Op de vraag van de interviewer of het kwaad mogelijk in iedereen zit antwoordt hij met 'in de kiem zeker wel'.

Maar de kiem van het kwaad zit niet in destructieve genen maar wordt in de ziel van het kleine kind gekweekt. Zo kwam o.a. Jonathan Pincus, een Amerikaanse neuroloog, in zijn boek *Base Instincts* (2001) tot een van zijn conclusies dat de wreedheden die de ouders het kind aandeden zich op anderen richt als een vorm van vergelding. De opgekropte haat en agressie van het gekwelde kind is niet door genetische defecten ontstaan volgens Pincus,

maar door schade aan het brein ten gevolge van verwaarlozing en mishandeling of drugsgebruik van de moeder gedurende haar zwangerschap. Hierdoor ontwikkelen de structuren in het brein zich anders dan normaal. Zo heeft elke dader een geschiedenis van verwondingen van zijn integriteit die zich afspeelde in de eerste vier levensjaren toen het brein zich vormde (Miller, 2009).

Wat kan de reden zijn dat een psychiater, een expert, een invloedrijk persoon, iemand met een grote verantwoordelijkheid deze zo belangrijke informatie buiten de beschouwing laat? Al in het eerste hoofdstuk krijgen we meer inzicht in de onbewuste motieven en mededelingen van de psychiater zelf meer dan in die van de verdachte. Zo schrijft de auteur over de voorbereiding op de eerste ontmoeting met een verdachte:

'Doe vandaag alsof je psychiater bent- Wachten, kijken en luisteren geeft veel informatie - Ontspan je-Toon respect-Wees liever onnozel dan gelikt. Blijf altijd op zoek naar wie er voor je staat. Zo kom je tot inzicht- Wees niet bang voor smerige verhalen en onwelriekende types -Voorkom wel dat je in vuiligheid blijft hangen-Doe aan sport. En er is een nog veel belangrijkere regel die je nooit mag vergeten. Zorg dat je de verdachte steeds kunt zien- Probeer je voor te stellen welk dier je voor je hebt- Blijf het spel spelen- De manier waarop mensen zich blootgeven dat is waar het om gaat, de rest is opsmuk.

Nergens leert de lezer hoe hij empathie kan opbrengen voor iemand die verdacht wordt van ernstige delicten. Of hoe hij zich kan voorbereiden op basis van empathie voor de kleine jongen of het kleine meisje van drie in de verdachte. Hoe hij begrip kan krijgen voor een seriemoordenaar zonder zijn daden te verzachten door hem de vraag te stellen: 'Wat is er toch met u gebeurd toen u nog een kleine jongen was'? Dat het niet gaat om kwaad dat in aanleg aanwezig is maar een reactie op onrecht. Hoe hij de emotionele betekenis achter het delict kan raden en benoemen. Dat het gesprek absoluut geen spel is, maar een gesprek waarin de persoon geholpen moet worden de woorden te vinden hoe hij zich gevoeld heeft als kind. Dat het een algemene voorwaarde is fysiek veilig te zijn en dat daar voor gezorgd is zodat hij de aandacht kan richten op de gevoelens en gedachten van de verdachte. Dat hij de eigen emoties niet op de voorgrond moet brengen, maar deze wel tonen wanneer de persoon, Nero, vertelt hoe hij als kleine jongen 'maandenlang bij een tante moest verblijven' omdat zijn moeder weg was en zijn vader, die wreed en onberekenbaar was, stierf toen hij drie jaar oud was' (p.47). Kortom: hoe hij de persoon kan benaderen vanuit het perspectief van het kinderlijk lijden. Dit begrip en empathie alleen al zo schrijft Miller (2009) kan bij sommigen al voldoende zijn om herhalingsdwang van deze buitengewoon pijnlijke kinderervaringen te doen stoppen.

Verder valt het veelvuldig gebruik op van woorden die een negatieve bijbetekenis hebben. Zo gebruikt De Kom woorden als 'sluw', 'veeleisend', 'dwingend', 'wantrouwige', 'zeer dunne beentjes', 'dikke nek', 'wurgslang', 'smerige', 'onwelriekende', 'gierig', 'slaafs', 'gevoelloos', 'narcistische', 'hyperseksuele' om de verdachte te omschrijven. Ook moet de lezer de persoon zien als een dier met bepaalde kenmerken. Dit alles staat echter in tegenspraak met wat respect- de kleinste vorm van liefde -behoort te zijn en doet mij denken aan het jongetje

Antoine van drie dat de blikken of woorden moest verduren wanneer hij niet het gedrag vertoonde dat zijn ouders wensten.

De tekst bevat daarnaast veel tegenstrijdigheden en verwarrende taal. Zo beschrijft De Kom een discussie over het begrip psychopathie. Is de verdachte een harde crimineel of heeft hij de stoornis. In de betreffende persoon zien de deelnemers geen psychische stoornis die hem tot de delicten drijft. Een coherente denklijn als het delict zien als 'acting out' van mishandeling, verwaarlozing, verwarring en misleiding van de wijze waarop de verdachte door zijn ouders bejegend werd in de periode dat zijn brein zich vormde ontbreekt. Spreken over stoornissen geeft nooit opheldering over de ware toedracht van het gedrag.

Tegenstrijdig is ook als de psychiater antwoord op de vraag van de interviewer 'aan welke aandoeningen zou ik lijden als ik mij door mijn vriendin laat afranselen. De Kom: 'Dat is vast een dagelijkse gewoonte' en daarom nog geen stoornis'; 'Een speling van de natuur' terwijl hij eerder dit gedrag als stoornis aanmerkt. In de lijn van Swaab deelt de schrijver de lezer mee 'wij zijn wat wij spelen en fijn vinden'. Hoe komt het dat een psychiater niet weet dat pijn doen om daar plezier aan te beleven altijd, in graden van ernst, terug te voeren is op heel vroege pijnlijke ervaringen? Voor onbewuste wreedheden die vroeg in het leven plaatsvonden?

Als het om agressie gaat geeft de auteur in eerste instantie wel blijk van dit inzicht. Hij maakt een scherpe en juiste analyse als hij over Bin Laden schrijft dat deze klaarblijkelijk zijn agressie, die voortkomt uit de woede jegens zijn vader, gekanaliseerd heeft in zijn opstelling tegen de Amerikanen. Maar als de interviewer hem vervolgens vraagt of de oorzaak daarvan in de genen zit moet de schrijver hem het antwoord schuldig blijven.

Conclusie

Het boek zou waardevol kunnen zijn wanneer het geschreven was vanuit het perspectief van het kinderlijk lijden. Dan had de lezer meer inzicht gekregen in de dynamiek van gevoelens en emoties en het causale verband tussen het delict en de traumatische ervaringen uit de vroege kinderjaren begrepen. Dan had het boek een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de preventie en behandeling van crimineel gedrag en andere psychische verschijnselen. Elke behandelaar moet weten hoe het brein zich ontwikkelt tijdens de formatie wanneer de behoeften van het kind niet vervuld worden. Het is een wetenschappelijk gegeven dat bij iedereen de structuren zich sociaal-emotioneel te ontwikkelen in aanleg aanwezig zijn. Hoe deze ontwikkeling verder verloopt, hangt af van de empathie die het kind in zijn omgeving vindt.

De vervreemde niet coherente vorm van communiceren in het *Misdadige brein* kan alleen ontstaan wanneer iemand zijn eigen ouders niet ter discussie stelt en naar destructieve genen verwijst als oorzaak van het kwaad. De dynamiek van gevoelens en emoties wordt dan niet goed begrepen en er ontstaat in de communicatie verwarring en ambivalentie en een gebrek aan sensibiliteit voor het lijden van een klein kind. Misschien is het de angst die

het de schrijver verhindert zijn eigen verdrongen geschiedenis te kennen en de pijn en woede te voelen die dat veroorzaakte en is dat de waarde van het boek.

Literatuur

Kom, de, A. (2012). *Het misdadige brein; Over het kwaad in onszelf*. Amsterdam-Antwerpen: Querido.

Swaab, D.F. (2010). *Wij zijn ons brein. Van Baarmoeder tot Alzheimer*. Amsterdam: Contact.

Kaplan, G. & Rogers, L.J. (2003). *Gene Worship; Moving Beyond the Nature/Nurture Debate: Over Genes, Brain, and Gender*. New York: Other Press.

Miller, A. (2009). *Vrij van leugens*. Houten: Spectrum

Rinne, Th. (2002). *The neuro-endocrine scars of sustained abuse in adult female patients with borderline personality disorder*. Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam. Noordwijkerhout: DrunoDruk.